

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 10 (Mart/March 2023), s. 445-459.
Geliş Tarihi-Received: 26.11.2022
Kabul Tarihi-Accepted: 11.03.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1210416

Yalnız Efe'yi Hobsbawn'ın "Sosyal Haydut"u Çerçevesinde Okumak

Reading Yalnız Efe According to Hobsbawn's "Social Bandit"

Kudret SAVAŞ*

Öz

Dünya çapındaki edebî eserlerin bazılarında haydutluk olgusuna değinilmiş, bu olgu farklı biçimlerde eserlerde yer almıştır. Bu eserlerde görülen haydutluk biçimlerinden biri de Eric J. Hobsbawn tarafından sınırları çizilmeye çalışılan "sosyal haydut"luktur. Hobsbawn incelemesinde, sosyal haydutların halk muhayyilesinde nasıl bir değişim geçirerek halk kahramanına dönüştüklerini anlamaya çalışır.

Türk edebiyatında "sosyal haydut"un kökeni ise asırlar öncesine dayanır. Kendi adıyla anılan destana konu olan Köroğlu, Türk edebiyatının bilinen en eski "sosyal haydut"udur. Modern edebiyatımızda ise "sosyal haydut" sınıfına dâhil edilebilecek roman kahramanları daha çok Cumhuriyet Dönemi'nde ortaya çıkmış, geniş bir kitle tarafından okunmuş ve roman okuru tarafından beğenilemiştir.

Cumhuriyet Dönemi romanında ortaya çıkan eşkiya tipinin ilk örneklerinden birini içermesi bakımından önemli olan, Ömer Seyfettin tarafından kaleme alınan *Yalnız Efe*, haydutluk olgusunun modern edebiyata girmesine öncülük etmiştir. Ancak *Yalnız Efe*, bu öncülüğüne rağmen yalnızca bir öykü olarak değerlendirildiği için haydutluk/eşkiyalık incelemelerinde yeterince yer almamıştır. Bu çalışmada *Yalnız Efe*'nin öykü ve roman biçimine değinilerek eser "sosyal haydut" kavramı çerçevesinde değerlendirilecek ve kendisinden sonraki eserler üzerindeki etkisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Yalnız Efe*, Ömer Seyfettin, sosyal eşkiya, Hobsbawn, efe/zeybek.

Abstract

In some of the literary works around the world, the phenomenon of banditry has been mentioned, and this phenomenon has been included in works in different forms. One of the forms of banditry seen in these works is "social banditry" as Eric J. Hobsbawn tries to draw boundaries. In his study, Hobsbawn tries to understand how social thugs have changed the public imagination and become folk heroes.

The origin of the social bandit in Turkish literature goes back centuries. Köroğlu, the subject of the epic remembered with his name, is the oldest known "social bandit" in Turkish literature. In our modern literature, novel heroes who can be included in the "social bandit" class emerged mostly in the Republican Era, were read by a wide audience and were appreciated by the novel readers.

* Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, e-posta: kudretsavas@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6544-0029.

Yalnız Efe, which is written by Ömer Seyfettin and important in terms of containing one of the first examples of the bandit type that emerged in the Republican era novel, pioneered the introduction of the phenomenon of banditry into modern literature. However, despite this pioneering work, *Yalnız Efe* has not been sufficiently included in the studies of banditry because it is considered only as a story. In this study, the work will be evaluated within the framework of the concept of "social bandit" by referring to the story and novel form of *Yalnız Efe* and its impact on subsequent works will be examined.

Keywords: *Yalnız Efe*, Ömer Seyfettin, social bandit, Hobsbawn, efe/zeybek.

Giriş

Edebî eserler, toplumsal olayları farklı bakış açılarıyla değerlendirerek kendi bünyelerinin malzemesine dönüştürür. Bu bakımdan değişik yüzyıllarda ortaya konan edebî ürünlerde yazıldıkları zamanla ilgili birçok yansıma görmek mümkündür. Bu yansımalar edebî eserin kurmaca dünyasında değişime uğrasa da ileride yapılacak birçok araştırma/değerlendirme için ayrıca bir malzeme oluşturur. Geleneksel ya da modern edebî anlayışla kaleme alınan eserlerde bu duruma rastlamak mümkündür.

Edebî eserlerde kendine yer bulan evrensel konulardan biri de haydutluk/eşkıyalık olgusudur. Farklı zaman dilimlerinde ve coğrafyalarda ortaya çıkan edebî eserler, aynı konuyu işlemeleri bakımından dikkat çekici bir ortaklık sergiler. Haydutluk olgusu sadece edebî eserlerde değil, aynı zamanda halk bilincinde de kendine yer bulmayı başarmıştır. İngiliz halk hikâyelerinde kendine yer bulmayı başaran Robin Hood, İsviçreli kahraman Wilhem Tell; Slovakya, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nde çok bilinen Juro Jánošík, İspanyol halk kahramanı Diego Corriente Mateos, Latin Amerika'nın unutulmaz haydutu Luis Pardo Novoa, Amerikalı Jesse James ve Çeçenlerin Robin Hood'u olarak bilinen Selim Han hemen akla gelen isimlerden bazılarıdır. Bu isimler farklı ülkelerde şöhrete kavuşup -geçen zamana rağmen- hâlâ halk nezdinde bilinirliğini korumaya devam etmektedir.

Edebî eserlere konu olan haydutlar, elbette yukarıda geçen isimlerle sınırlı değildir. Bizim edebî eserlerimizde de farklı asırlarda adına rastladığımız isimler bulunmaktadır. Bunlardan ilki Türk dünyasında bilinen Köroğlu'dur. Bu ismin halk nezdinde "bir hâmi, hatta adalet gören bir 'hâkim' olarak tasavvur edil"diğini ifade eden Nagihan Gür, benzer isimlerin halk muhayyilesindeki yerlerine dikkat çeker (Boratav 1931, Gür 2008'den). Bu isimlerin halk muhayyilesinde yer edinmesini "mitolojileşme" olarak niteleyen Şamil Gacar da (2019, s. 324) bir süre sonra bu eşkıyalar hakkında "türküler söylenmeye ve halk hikâyeleri anlatılmaya başlan"diğini ifade eder. Daha yakın tarihler söz konusu olduğunda ise liste; Yörük Ali, Çakırcalı Mehmet, Atçalı Kel Mehmet gibi isimlerle daha uzamaktadır. Haydutlar edebî eserlere sadece geçmiş dönemlerde konu olmakla kalmamış, Cumhuriyet Dönemi'nde de edebî eserlerde kendine yer bulmuştur. Halk edebiyatında ve halk muhayyilesinde yer alan haydutların özellikle Cumhuriyet dönemi edebiyatının popüler konularından olduğunu da söylemek mümkündür. Romandan şiire kadar birçok edebî türde haydutların söz konusu edildiği ya da eserin en önemli kişinin haydut olduğu söylenebilir.

Haydutları konu edinen eserlerde farklı haydut/haydutluk biçimlerinin ortaya konduğunu da ilave etmek gerekir. Örneğin Türk şiirinin popüler dizelerinden olan ve Cahit Külebi tarafından kaleme alınan "Benim doğduğum köyleri/Akşamları eşkıyalar basardı./Ben bu yüzden yalnızlığı hiç sevmem/Konuş biraz!" dizelerinde karşımıza çıkan haydut, dönemin ve yörenin ünlü "çete"lerinden Ali Çavuş'tur (Eminoğlu, 2022). Ali Çavuş, hissettirdiği korkuyla Külebi'nin şiirinde kendine yer bulurken edebiyatımızda bu eşkiya tipinin karşısında yer alan başka bir eşkiya tipi daha bulunmaktadır. Özellikle Yaşar Kemal'in romanlarında yer alan "sevimli/haksever haydut" tipi, okuyucu nezdinde

“haydut”u, dehşet verici zorba niteliklerinden arındırıp bir halk kahramanı biçimine dönüştürmesiyle dikkat çeker. Refika Altıkulaç Demirdağ (2016, s. 35), Yaşar Kemal’in “...eşkıyalığı olumlama ve sosyal bir kahramana dönüştürme eğilimiyle hayranlık uyandır” dığını dile getirir. Cumhuriyet sonrası Türk romanında resmi otoritenin karşısına çıkmak zorunda kalan Kuyucaklı Yusuf da bilinen eşkıya tipinin dışında kalır, okuyucu nezdinde sempati uyandırır. Bu duruma dikkat çeken Ramazan Kaplan (1988, s. 99), eşkıyalığın “Köy romanının ikinci dönemiyle birlikte popüler bir konu olmaya başla” dığını ifade eder. Kaplan (1988, s. 99), çalışmasında eşkıyalık konusunda yazarların tezlerinin farklı olabildiğini, olumlu yaklaşımların yanı sıra olumsuz yaklaşımların da bulunduğunu belirtir. Cumhuriyet sonrası Türk romanında eşkıya/hayduta olumlu yaklaşan yazarların yanı sıra eşkıyaya her şeye rağmen olumsuz bakan, yaptıklarının ne sebeple olursa olsun eşkıyalık olduğunu düşünen yazarlar da vardır. Kemal Tahir’in *Rahmet Yolları Kesti*’sinde yer alan haydutlar sıradan bir suçludurlar ve sonunda hak ettikleri akıbete uğrarlar. Andre Maurois’in *İngiltere Tarihi*’nden “Ahlak düzeni sağlam olmayan ve soyguncularıyla başa çıkamayan bir toplum, -ruhunda artakalmış barbarlık duygusunun da baskısıyla-soyguncularına karşı hayranlık duyar.” cümlesini eserin başına yerleştiren Kemal Tahir, eşkıyalık konusundaki genel yaklaşımını da belirtmiş olur.

1. Eric J. Hobsbawn ve “Sosyal Haydut” Düşüncesi:

Eşkıyalık olgusunu evrensel ölçekte inceleyerek entelektüel bir bakış eşliğinde tekrar değerlendiren Eric J. Hobsbawn, bu incelemesiyle dünya çapında bir ilgiyi bu olgu üzerine toplamayı başarmıştır. Daha çok toplumsal, siyasal ve ekonomik açıdan incelenen eşkıyalık olgusunu güç, egemenlik, yerel toplulukların dinamikleri ve yerel bağımlılıkları dikkate alarak inceleyen Hobsbawn, bu incelemesiyle Robin Hood’la dünya tarihine mal olan eşkıyalığı entelektüel merakın konusu haline getirmiştir. Eşkıyalığı, aşağılık duygusunun reddedilmesi hususunda anlamlı bulan yazara göre (Hobsbawn, 2011, s. 9) insan topluluklarının önemsedikleri adalet duygusunun zedelenmesi halinde eşkıyalığın ortaya çıkma zemini belirmeye başlamaktadır. Toplulukların içtenlikle kabullenmedikleri bir hukuk ve düzen ölçütlerinin geçerli olduğu zamanlarda (Hobsbawn, 2011, s. 8) bu duruma tepki gösterdiklerini belirten yazar, eşkıyalığın “... geleneksel kırsal sınıflı toplumların başka kırsal ya da kentsel ya da yabancı sınıflı toplumlar devletler ya da rejimlere karşı direnç gösterdikleri zamanlarda kendini gösterebil”diğini iddia eder (Hobsbawn, 2011, s. 10). Bu zaman diliminin kendini merkezi idarenin gücünün gerilemeye başlaması hatta kısmen veya tamamen ortadan kalkmasıyla (2011, s. 21) belli ettiğini dile getiren Hobsbawn (2011, s. 1), çalışmasında eşkıyaların sayısının yaşadıkları toplumun “toplam nüfusunun binde birinden daha fazla olması”nın mümkün olmadığını kaydeder. Binde birlik silahlı gücün -nicelik bakımından azlığına rağmen- toplumsal ve ekonomik dengenin bozulduğu zamanlarda yaygınlaşma eğilimi gösterdiğini ifade eder (Hobsbawn, 2011, s. 33). Bu yüzden sosyal ve ekonomik değişimlerin sıkça görüldüğü bir zaman dilimi olan 16. yüzyıldan 18. yüzyıla uzanan dönemde Avrupa’nın birçok bölgesinde sosyal eşkıyaların en parlak devrini yaşadığını iddia eden Hobsbawn’ın (2011, s. 36) dikkat çektiği bir başka nokta da 19. ve 20. yüzyıllarda da dünyanın birçok köşesinde sosyal eşkıyalığın yaygın olduğu gerçeğidir.

“Kanuna göre, şiddet kullanarak başkalarına saldıran ve onları soyan bir gruba ait olan herkes eşkiyadır” yargısından hareket eden Hobsbawn (2011, s. 25), eşkıyaların toplum nezdinde “basit suçlular/soyguncular” olarak değerlendirilmemesini ilginç bulur ve bu yargının nedenlerini ortaya çıkarmaya çalışır. Yöre halkının gözünde bu eşkıyaların, adaletin işlemlerini sağlayan güç olarak kabul edilmesi, ahlakı sağlayan kişi(ler) olarak görülmesi ve eşkıyanın da kendisini bu gözle değerlendirmesi, onların

toplum tarafından nasıl algılandığını ortaya koyar (Hobsbawn, 2011, s. 65). Silahlı olmanın sıradan insanları "muktedir"lere dönüştürmesi eşkıyalığın ilginç yanını oluşturur. Silahlanan ve insanların gözünde farklı bir yere konumlanan eşkıyaları, kontrolleri altında tuttuklarını iddia ettikleri bölgelerde yaşayan topluluklarla kurdukları karşılıklı ilişkiler bağlamında değerlendirmek gerektiği uyarısında bulunan yazara göre (Hobsbawn, 2011, s. 14) bu durumu değerlendirmede dikkate alınması gereken bir başka faktör de örtük hınc duyusudur (Hobsbawn, 2011, s. 9).

Eşkıyalık kavramıyla ilgili incelemesinde ayrıca "sosyal eşkıya" adını verdiği farklı bir sınıfın bulunduğunu dile getiren yazara göre, söz konusu eşkıyalık türü tüm zaman ve coğrafyalarda görülmektedir. Bu insanların "... yeryüzünün her köşesinde adalet sağlayıcılar ve sosyal paylaştırıcılar [olarak] gör"ülmesi, "... hep aynı hikâyelerle efsanelerin anlatıl"ması (Hobsbawn, 2011, s. vii), sosyal eşkıyalığı "... tarihte bilinen en evrensel ve en şaşırtıcı derecede aynı biçimli sosyal fenomenlerden birisi" haline getirir (Hobsbawn, 2011, s. 27). Yazara göre, bu eşkıyalar adaletsizlik ya da zulümle karşılaştıklarında güç ya da sosyal üstünlüğü taşıyan kişi ya da kişilere uysalca boyun eğmeyip direnişe geçen, ortaya koydukları bu tepkiler yüzünden kanun kaçağı haline gelen insanlardır (Hobsbawn, 2011, s. 52). Bu insanların genellikle başkaldırma eylemine "...namus/onur meselesinden dolayı ya da kendileri ile yakın çevrelerinin adaletsizlik saydıkları bir durumun kurbanları olarak" kalkışmaları, onlara aynı zamanda "yoksullara arka çıkmak, haksızlıkları düzeltmek, adaleti ve toplumsal hakkaniyeti sağlamak" anlamlarını da yükler (Hobsbawn, 2011, s. 63). Böylece bölgede yaşayan insanlarla onlar arasında "tam bir dayanışma ve özdeşleşme ilişkisi" kurulmaya başlanır (Hobsbawn, 2011, s. 62). Bütün bunlara rağmen eşkıya, adalet dağıtıyor gibi görünse de aslında kaba adaletin intikam ve misilleme biçimine bürünmesi daha yaygın bir biçimde görülmektedir (Hobsbawn, 2011, s. 65).

Bu eşkıyalık türünü, feodal toplum düzeninin geçerli olduğu yerlerin genel bir özelliği" (Hobsbawn, 2011, s. 29) olarak tanımlayan yazara göre, sosyal eşkıyalar, "... Yöre insanların onların başarılarını abartan bir atmosfer yaratmaları sonucunda artık ... kahramanca nitelikleri ve yenilmezliği ile anılmaya başlanır"lar (Hobsbawn, 2011, s. 4).

Sosyal eşkıyaların en dikkat çekici yönünün idari güç tarafından kanun kaçakları olarak görülmesine rağmen toplumun içinde kalmaları olduğunu ifade eden Hobsbawn, halklarının onları kahraman olarak gördüklerini, bununla yetinmeyip adalet savunucuları, adalet adına öç alan savaşçılar saydıklarını, hatta bazen kurtuluş önderleri katına çıkardıklarını belirtir. Bu yüzden bu kişilere "her halükârda kendilerine hayranlık duyulması, yardım edilmesi ve desteklenmesi kişiler olarak davranıl"ır (Hobsbawn, 2011, s. 25-26). Halkın gözünde bu insanlar sıradan haydutlar değil, adaletsizlik ya da zulümle karşılaştıklarında buna uysalca boyun eğmeyip direnişe geçen, bu yüzden kanun kaçağı haline gelen insanlar olarak değer kazanırlar (Hobsbawn, 2011, s. 52).

Söz konusu kişilerin toplumsal hayattan soyutlanmadan ve merkezi kuvvetin geldiği âna değin hayatını fiilen köyün içinde sürdürebilmeleri; merkezi gücün ancak gölgesinin hissedilebildiği yörelerde onların kollanmaları, kendilerine hoşgörü ile davranılması, "topluluğun saygın bir ferdi olmaları" sonucunu ortaya çıkarır (Hobsbawn, 2011, s. 70).

Dünyanın değişik yörelerindeki Robin Hood benzeri isimlerin, yaşadıkları yörelerdeki halkın gözünde "herkesçe tanınıp kabul gören bir topluluk önderi katına yüksel"meleri (Hobsbawn, 2011, s. 72), halk-eşkıya arasında geçerli bazı kurallara bağlıdır. "Sosyal eşkıyalık" statüsünü kazanabilmek için eşkıya, bu kurallara bağlı kalmak zorundadır. Sosyal eşkıya olabilmek, zenginleri soymaya izin veren ancak çok fazla cana kıymamak gibi ahlaki açıdan geçerli bazı tutumlara ve "ahlaki bakımdan kabul gören bir

yurttaşın ortalama vasıflarından uzaklaşmamaya” yakından bağlıdır (Hobsbawn, 2011, s. 72). Üstelik eşkiya, halkın kabul ettiği ortalama normları hiçbir alanda aşmamak zorundadır. Ancak bu kurallara uygun biçimde davranması halinde “sosyal eşkiya” olarak görülebilecektir. Bu mertebeye yükselmeyi başaranlar ise “hiçbir günah işleme”yen, “ölümünden sonra bile en üst derecede” hatta “insanlar ile Tanrı arasında bir katta ahlaki bir itibar” sahibi kişiler hâline dönüşebilirler (Hobsbawn, 2011, s 72-73).

Sosyal eşkiyalığın insanların umutlarını canlı tutması, kendilerinin aklından geçen ancak eyleme dökemediklerini gerçekleştirilmesiyle insanlar açısından önemli bir hâle geldiğini belirten Hobsbawn’a (2011, s. 75) göre eşkiyanın yenilmesi/öldürülmesi “umutların sönüp tükenmesine eş tutul”ma anlamına gelen ve istenmeyen bir hadisedir; bu açıdan “sosyal eşkiya” insanların geleceğe dair umutlarını canlı tutması açısından önemli bir işlev üstlenmektedir.

Biz de çalışmamızda Hobsbawn’ın çerçevesini çizdiği “sosyal eşkiyalık” kavramını dikkate alarak Ömer Seyfettin tarafından kaleme alınan *Yalnız Efe* hikâyesinin ve Yalnız Efe’nin bu yaklaşıma ne kadar uyumlu olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

2. Ömer Seyfettin ve Yalnız Efe:

Cumhuriyet dönemi Türk romanının popüler konularından biri olan eşkiyalık söz konusu edildiğinde -genellikle bir hikâye olarak tanındığı için- bu çalışmalarda söz edilmeyen *Yalnız Efe*’yi de incelemeye dâhil etmek gerekir. *Yalnız Efe* ilk defa okuyucuyla *Yeni Mecmua*’nın 25 Nisan 1918 tarihinde yayımlanan 41. sayısında hikâye formunda buluşur. Aylık bir mecmua olan *Büyük Mecmua*’da 14 ay sonra “Anadolu Romanı” nitelemesiyle bir roman halinde beş sayı boyunca yayımlanır. 1919 Kânunuevvel’inde çıkan son sayıda yer alan metindeki “Mabadı var.” kaydına rağmen romanın devamı yayınlanmaz. Ömer Seyfettin’in hikâyelerini derleyerek bir külliyat halinde yayımlayan Nazım Hikmet Polat (2018, s. 34), romanın devamının yayımlanmamasını yazarın 23 Şubat 1920’de yatağa düşmesine bağlamaktadır. Bu kesinti nedeniyle *Yalnız Efe*’nin hikâye biçimi daha fazla bilinmektedir. Uzun bir hikâye olarak kabul edilebilecek bu formuyla *Yalnız Efe*, eşkiyalık konusunu ele alan romanlarla ilgili araştırmalarda kapsam dışında bırakılmaktadır. Oysa *Yalnız Efe* -hem hikâye hem de yarım kalan roman formunda- ele aldığı bu yeni konuyla modern Türk hikâye ve romanına öncülük etmiştir. Bu bakımdan *Yalnız Efe*’nin tarihsel rolünün göz ardı edildiğini söylemek mümkündür.

Kısa hayatına pek çok hikâye sığdıran Ömer Seyfettin, eserleriyle modern Türk hikâyesinin oluşumuna önemli bir katkı sunmuştur. Etkisinin sadece hikâye türüyle sınırlı olmadığı, özellikle “Yeni Lisan” makalesiyle edebiyat ve dil anlayışında meydana getirdiği kırılma da göz önüne alındığında yazarın edebiyatımızın önemli isimlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Toplumun yakından şahit olduğu ve biyografik etkiler taşıyan bir hikâye anlayışına (Bakır, 2020, s. 132) sahip olan yazar, yaşadığı dönemin keşmekeşini hikâyelerine başarılı bir biçimde aktarmayı başarır. Bu bakımdan Meltem Bakır (2020, s. 132), Ömer Seyfettin’in hikâyelerinin biricik kaynaklarının “hayat” ve “gerçeklik” olduğunu söylemenin doğru olacağı kanısındadır. Aynı zamanda “...hayatının çeşitli dönemlerini hikâyelerine adapte eden” yazar, “1911 yılına kadar ciddi bir gözlemcidir” (Bakır, 2020, s. 132). Ömer Seyfettin bu tarihten sonra peş peşe önemli hikâyeler kaleme almaya başlar (Enginün, 2009).

Balkan izlenimlerinin yazarın hikâyeciliğinin önemli bir kısmını oluşturduğunu ifade eden Enginün (2009), bu hikâyelerin tarihî boyutları bilinince çok katmanlı olarak okunabilecek hikâyelere dönüştüğünü ileri sürer. Özellikle subaylık yaptığı yıllarda karşılaştığı Balkanlar’daki komitecilik faaliyetleri, yazarın eserlerine genellikle olumsuz biçimde yansımaya rağmen bu gözlemlerin *Yalnız Efe*’nin ortaya çıkmasında etkili

olduğu kanısındayız. Balkan komitacılarının zalimliklerine birçok hikâyesinde yer veren yazar, aynı zamanda komitacılığın/çeteciliğin kendini bir güç merkezi olarak nasıl dayattığını da bu yıllarda yerinde görme imkânı bulmuştur.

Nazım Hikmet Polat'ın, Ömer Seyfettin'in millî edebiyatların oluşumunda destanların rolüne dikkat çekmek amacıyla *Kırk Kız ve Köroğlu Kimdi?* gibi destan metinleri üzerinde çalıştığını ifade etmesi (2007, s. 82), *Yalnız Efe'* nin bir başka kaynağının eski Türk destanları-özellikle Köroğlu Destanı- olabileceğini akla getirmektedir. 1918 yılında *Kırım Mecmuası'* nın 2. sayısında *Türk Efsanelerinden: Kırk Kız* başlığıyla uzun bir şiir yayımlayan (Demiryürek, 2017, s. 51) yazar, halk edebiyatının kaynaklarından aldığı iki unsuru hikâyesine dâhil etmiş görünmektedir. Bunlardan ilki eşkıyalık olgusu, diğeri ise edebî eserin etrafında teşekkül edeceği kadın kahraman(lar)dır.

Balkanlarda karşılaştığı olaylardan edindiği izlenimleri Ege'nin efe/zeybek kavramı çerçevesinde yeniden gözden geçirip Türkçülük ilkesi ve ahlakilik kavramıyla yoğuran yazar, Türk milletine özgü bir çete anlayışı üretir; özellikle *Yalnız Efe'* de bu anlayışın izleri rahatlıkla görülebilir. Bu hikâyeye kadar yazarın roman ve hikâye türündeki çalışmalarında efelik ve efelerin maceralarını hiç işlemediğini, bu yeni konuyla birlikte aslında "Cumhuriyet Dönemi Türk romanının bir malzemesi"ni (s. 84) ele almaya başladığını söyleyen Betül Öztoprak (2016, s. 355), yazarın bu konudaki öncülüğüne işaret eder. Bu açıdan bakıldığında Cumhuriyet Dönemi'nde sıklıkla işlenecek bir konu, yazar tarafından erken bir tarihte ortaya konmuş, bu konuyla ilgili hikâyesi de edebiyatımızın çok sevilen ve bilinen hikâyelerinden biri olmuştur. Bu durum, Leyla Alkayeva'nın (1980, s. 67) yazar hakkında ortaya koyduğu "didaktik alaydan ayrılarak temalarının sayısını arttırmış, konularını genişletmiştir. Yazarın gerçekçiliği; eserlerinde çok güç, düşünsel ve ahlaksal sorunlara el atması nedeniyle yalnız genişliğine değil derinliğine de gelişmiştir." yargısına uygundur.

Bir asker olmasına rağmen hikâyelerinde efeliğe "eleştirel bir bakışla yaklaşmamış, halkın kahraman olarak gördüğü efelerin maceraları onun da dikkatini çekmiştir" (Öztoprak, 2016, s. 357). Bu yaklaşımı, onun *efeleri* ve *efeliği* olumlu bir şekilde alımladığını göstermektedir. Yazarın bu konuya ilgi göstermesinde daha önce de belirttiğimiz gibi Balkanlardaki komitacılık faaliyetlerinin etkisi olmuştur ancak konunun yazarın gündemine girmesindeki tek nedenin komitacılık faaliyetleri olmadığını düşünüyoruz. Efelik olgusu 1908 tarihinden sonraki İzmir günlerinde yazarın ilgisini çekmiş; olumsuz komitacılık anlayışı, burada karşılaştığı olaylar ve gözlemlerle olumlu efelik alımlamasına dönüşmüştür. 1908 yılında İzmir'de askerî okulda öğretmenliğe başlayan Ömer Seyfettin, iki yıl kadar süren görevinde, Müjgan Cunbur'a (1992, s. 8) göre "...İzmir'in işgali sırasında yazacağı *Yalnız Efe* romanının ilk malzemelerini bu sırada toplamaya başlamıştır." Cunbur'un bu yıllarda Çakırcalı Efe ve benzerlerinin İzmir ve dolaylarını haraca bağladığından bahsetmesinden hareketle efelik/zeybeklik olgusunun yazarın dikkatini kesin biçimde bu dönemde çektiğinden bahsedilebilir. Kaleme aldığı biyografik incelemede yazarın İzmir günlerine değinen Tahir Alangu da Cunbur'la benzer düşünceler ileri sürmektedir. Alangu'ya göre bu yıllarda "Ömer Seyfettin'in kulakları bu efe hikâyeleriyle dolmuş", "Sonradan İzmir'in işgali günlerinde yazacağı *Yalnız Efe* romanının malzemesini o günlerde derlemiş" olmalıdır. Alangu (2010, s. 85) yazarın duyduğu hikâyelerle ilgili bazı ayrıntıları günlüğüne de kaydetmiş olduğunu tahmin etmektedir. Üstelik Çakırcalı'dan önce Ege'de büyük bir şöhrete kavuşan Atçalı Kel Mehmet Efe'nin hikâyeleri de hâlâ halkın dilinde ve muhayyilesinde canlı biçimde durmaktadır.

Sosyal haydut konusundaki görüşleriyle tanınan Hobsbawn (2011, s. 10) da incelemesinde hayvan yetiştiricilerinin oluşturduğu yarı göçebe ekonominin, Balkanlar ve

Anadolu'da eskiden beri önemli bir eşkıya yatağı olduğunu ve bu toplumsal katmanın, otorite/sermayenin dışarıdan müdahalelerine karşı bir direniş içerisinde bulunduğunu ifade eder. Hobsbawn'ın bahsettiği grubun göçebe/yerleşik Yörükler olduğu düşünüldüğünde ve Ege'nin efelik/zeybeklik kültürünün de bu durumu zenginleştirdiği göz önüne alındığında yazarın konuyu tam olarak zihninde olgunlaştırdığı yerin İzmir olduğunu söylemek mümkündür.

Ömer Seyfettin; konuyu sadece erken tarihte fark etmesi ve bir edebî eserde işlenmesiyle değil aynı zamanda daha çok erkeklerle ilintili efeliği, bir kadın kahramanla dile getirmesi bakımından da şaşırtıcı bir yaklaşım sergiler. Özellikle kadın haklarının yavaş yavaş geliştiği, kadının sosyal hayatta kendine yeni yer bulmaya başladığı bir dönemde yazarın kadın bir efeyi eserin başkışisi yapması, köylülere kan kusturan derebeyliği bir kadın eliyle yıkması epeyce cesur ve ilgi çekici bir yaklaşımdır.

“Ömer Seyfettin neden bir kadını efe olarak seçti?” sorusunun peşine düştüğümüzde Hobsbawn'ın ünlü incelemesinde yer alan bir ayrıntının bu soruya cevap vermede yardımcı olabileceğini düşünüyoruz. Bu ayrıntıda Hobsbawn (2011, s. 110), Balkanlardaki çetelerde yer alan kadınlara dikkat çekerek krdzali¹ adı verilen “18. yüzyılın sonlarıyla 19. yüzyılın başlarında, Türk usulünce erkeklerin ayrı, kadınların haremde ayrı dolaştığı ünlü yağmacı çeteler”i işaret eder. Krdzali adı verilen bu Bulgar çetelerinde “... evlerinden kaçmış bu genç kızlar haydukluk hayatlarında hep erkeklerin elbiselerini giymiş ve onlar gibi dövüşüp savaş”mışlardır (Hobsbawn, 2011, s. 111). Bu çetelerdeki genç kızların eşkıyalığın prestijinden faydalanarak kendilerini erkek statüsüne çıkardıklarını ileri süren Hobsbawn (2011, s. 114), bu çetelerin özellikle 1790'lı ve 1800'lü yıllarda etkili olduklarını belirtir. Hobsbawn'ın (2011, s. 198-199) belirttiği gibi dünya üzerinde az sayıda kadın “aktif bir savaşçı”ya dönüşmüş, “Kadınlar tipik olarak eşkıyalığı ya kocalarının ya da -daha ender hallerde- başka bir yakınlarının ölümünün intikamını almak amacıyla seç”mişlerdir. Bu duruma örnek olarak Serrana (dağ kadınları) adı verilen Endülüslü kadın eşkıyaları gösteren araştırmacıya göre yukarıda belirtilen sebeplere bağlı intikam arzusu Serranaların -ve elbette diğer kadınların- dağa çıkmalarındaki temel motivasyonu oluşturmaktadır (Hobsbawn, 2011, s. 199).

Hobsbawn'ın (2011, s. 204) Akdeniz'de değer sistemine egemen olan öğelerin *şeref* ve *utanç* olduğunu belirtmesi, Akdeniz havzasının doğusunu oluşturan Ege'de bir Türk yazarın kadın bir eşkıyayı ortaya çıkarmasının nedenlerinden birine işaret eder. Bu ayrıntı, Ömer Seyfettin'in kadın eşkıyalarla ilgili ilk düşüncelerini/izlenimlerini Balkanlarda görev yaptığı yıllarda oluşturduğunu düşündürmektedir. Ayrıca *Yalnız Efe'nin* roman halinde yayımlanmaya başladığı 1919'da İzmir'in işgal edilmeye başlanması da bizce roman kahramanının bir kadın olmasında rol oynamış görünmektedir. Efelik temasını işleyen ilk romanda bir kadın efenin eserin kahramanı olmasını “dikkat çekici” olarak niteleyen Öztoprak (2016, s. 360) bu durumu, “Millî Mücadele yıllarında kaleme aldığı romanıyla yazar, hem kadının gücünü ortaya çıkarmak hem de kadınların da vatan savunmasında yer alabileceklerini göstermek istemiş olmalıdır.” şeklinde açıklar. Kadın bir efenin hakkını aramak için “...erkekleri aratmayacak cesaret ve kuvvette mücadeleye atılması ve bu konuda başarılı olması”nın, “efeliğin aslında cinsiyete bağlı olmadığını göster”diğini ileri süren Öztoprak (2016, s. 212) düşüncelerinin doğruluğunu “... *Yalnız Efe'nin* ardından gelen *Çete Ayşe*, *Ayşe Çavuş*, *Çiftlikli Kübra* vb. kadın efeler de efeliğin cinsiyete bağlı olmadığını bizlere kanıtlar.” cümlesiyle dile getirir. Öztoprak'a göre (2016, s. 213) kadın bir efenin seçilmesinin bir

¹ Osmanlı tarihinde “Kırcalı” diye bilinen ve güçlü oldukları dönemde devlete epeyce gailer açan bu çetelerle ilgili bir inceleme için bk. (Zafer, 2002, 167-184).

başka nedeni de Ömer Seyfettin'in savunduğu Türkçülük hareketidir. Öztoprak'ın bu yaklaşımı, krdzalı/Kırcalı çetelerinin eli kanlı kadın üyelerinin; Ömer Seyfettin'in muhayyilesinde Türk örfüne, İslam inancına uygun ve "de facto" bir haklılık çerçevesinde hareket eden Yalnız Efe'ye dönüşmesi düşünüldüğünde haklılık payı taşımaktadır. *Kırk Kız Efsanesi*'yle kadın kahramanların halk muhayyilesindeki izlerinden haberdar olan yazar, Balkanlar'da dikkatini çeken bir durumu millî ve dinî motiflerle bezeyerek kadın kahramanları Türk örf ve kültürüne uygun bir biçime sokmayı başarmıştır.

Yazarın bu hikâyede başarılı olduğu tek husus, karşılaştığı bir gerçeği Türk kültür dairesine nakledebilmesi değildir. Ömer Seyfettin çok sevilen ve tanınan bu hikâyesinde ayrıca halk edebiyatı verimlerinin okurları nezdindeki bilinirliğinden de faydalanmayı ihmal etmez. Metnini halk edebiyatı türlerinin nitelikleriyle donatarak okuyucularının doğal bir destan okurcasına hikâyesini okumasını sağlar. Yazarın metnindeki halk bilimsel nitelikleri tespit ederek inceleyen Yıldız Tulgar (2019, s. 418) yazarın bu başarısının altında yatan nedenlerden birinin de "... efsane türünün gerçeklik ve inanç eksenindeki vurgusundan faydalan"ması olduğunu belirtir. Ömer Seyfettin'in "Anadolu'nun inanç atmosferini ve bu inançlara sıkı sıkıya tutunuşlarını açıklamak adına da yine efsaneleri kullan"dığı, özellikle "*Yalnız Efe*[nin], ... bünyesinde efsane türünün bir özelliği olan olağanüstülükler yer vermesi bakımından da önemli" olduğunu ifade eder (Tulgar, 2019, s. 418). Tulgar'a göre (2019, s. 419) "... yazar bu türün özelliklerini en azından temel seviyede bilmekte ve bildiği özellikleri hikâyelerinde olay örgüsüne dâhil etmektedir." Aynı konuya değinen Alkayeva da yazarın halk edebiyatı ürünlerini ve yaklaşımını yazdıklarına büyük bir sevgiyle dâhil ettiğini ifade eder:

"Olabilen her yerde büyük bir sevgiyle ulusal folklor malzemesinden yararlanıyor; başka deyişle bu temele dayanarak çağdaş bir öykü yaratıyor ya da bu malzemeyi aşırı ölçüde değiştiriyor. ... Ömer Seyfettin, fıkraları, efsaneleri ve masalları büyük bir başarıyla kullanıyor." (Alkayeva, 1980, s. 67)

Ömer Seyfettin'in ulusal folklorla başvurduğu zamanlarda diğer yazarların aksine elverişli bir masal seçip onu öykü biçiminde anlatmakla kalmadığını, ona çağdaş bir hava verdiğini ve özünü yeni motiflerle zenginleştirdiğini belirten Alkayeva'ya (1980, s. 69) göre yazarın ele aldığı konunun birincil kaynaklarını çevredeki yaşamın çelişkileri oluşturmaktadır." Alkayeva (1980, s. 70), bu öykülerde folklorun konuya genel biçimini verdiğini ve bu tür öykülerin anlatımında, metnin saklı anlamlarla yüklü olduğunu ileri sürer. Bu açıdan bakıldığında masala/efsane benzeyen öykülerin çok anlamlılığını açıkça görmek mümkün olur. Bu öykülere dıştan bakıldığında çok yalın görünen anlatım da aslında çok yönlü bir anlam taşır (Alkayeva, 1980, s. 71).

Yalnız Efe'nin sevilmesinin bir başka nedeninin hikâyede yer alan arketipler olduğunu ileri süren H. İlkey Al'a (2018, s. 11) göre "Dönemin siyasal, sosyal ve ekonomik koşullarında inkılapçı bir rol oynamayı tercih eden yazarın eserlerinde ortaya çıkan Savaşçı arketipini temsil eden kahramanlar, yazarın amaçlarını yansıtması açısından son derece önemlidirler." Yazarın eserlerinde yer alan arketiplerin ve arketipsel zenginliğin, okuyucunun eserlerle daha hızlı bağ kurmasının yolunu açtığını düşünen Al, kolektif ürünler olan arketiplerin okuyucu ile eser arasında özdeşlik kurulmasını sağladığını savunur. Al'a (2018, s. 11) göre bu durum Ömer Seyfettin'in geniş kitlelerce neden kabul gördüğünün cevaplarından biridir. Hikâyede "Savaşçı arketipini ... bir kadın kahraman"ın temsil etmesi, "Savaşçı bir kadın kahramanın varlığı dikkat çekicidir." ve "Yalnız Efe, Savaşçı arketipinin hemen hemen bütün özelliklerini bünyesinde taşımaktadır." (Al, 2018, s. 10).

3. “Sosyal Haydut” Fikri Çerçevesinde Yalnız Efe:

Haydutluk olgusunu evrensel bir bakış açısıyla inceleyerek dünyadaki örneklerini karşılaştıran Hobsbawn, bu örneklerden hareketle sıradan haydutların sosyal haydut olabilmeleri için geçerli olan dokuz kural belirlemiştir. Bu kurallara uyan haydutlar, adi bir suçlu olmaktan çıkarak toplumsal muhayyilede kendine yer bulan sosyal bir hayduta dönüşmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, Hobsbawn tarafından belirlenen bu kurallar çerçevesinde *Yalnız Efe* incelenerek değerlendirilecektir.

3.1. “Asil soyguncu kanun dışı hayatına bir suç işleyerek değil, adaletsizliğe kurban gittiği ya da onlar tarafından suç sayılan (oysa halkın bu gözle bakmadığı) bir fiilden dolayı yetkili makamların kovuşturmasına uğradığı için başlar” (Hobsbawn, 2011, s. 62).

İhtiyar babasıyla Kumdere köyünde yaşayan Kezban’ın Yalnız Efe’ye dönüşmesi, babasının Eseoğlu’ndan alacağını istemeye gitmesi ve vurulmasıyla başlar. Babasının vurulduğu haberini alan Kezban, Eseoğlu’nun çiftliğinde sanki babası öldürülmemişçesine alaycı ve vurdumduymaz bir biçimde karşılanır. Babası, çiftliğin yavaşmaları tarafından arkasından vurulmuş, cesedi bir insan naaşına gösterilmesi gereken ihtiramdan uzak bir biçimde ahırın yanındaki gübrelığe atılmıştır. Üstelik çiftlik kahyasının “...babanın leşi kaç para eder; yüzüp derisini satacak değiliz ya...” (Ömer Seyfettin, 2018, s. 231) şeklindeki konuşmasıyla Kezban’ın intikam isteği pekişmeye başlar. Ancak bizce Yalnız Efe’nin belirme ânı, baba dostu Hacı Durmuş’un arkadaşının alnından öpüp “Senin öcünü kim alacak?” (Ömer Seyfettin, 2018, s. 231) dediği ândır. Yazar, herkesin sessiz kalıp önüne baktığı bu anda Kezban’a odaklanır ve olup bitecekleri haber verircesine “Kezban gülümsedi” cümlesini okurlarıyla paylaşır (Ömer Seyfettin, 2018, s. 231).

Bütün bu haksızlıklara rağmen Kezban, adaletin sağlanması hâlinde yaşamına devam etmeyi düşünmektedir. Kendisini evlendirmek isteyenlere, “Ben babamı vuramı hükümete tutturmadan kocaya varmam” diye cevap verir. Bu cümle, Kezban’ın adaletin sağlanması durumunda hayatına devam etme niyetini ortaya koyar. Bütün bu haksızlıklara ek olarak Eseoğlu’nun hiç suç işlememişçesine Kezban’la evlenmek istemesi, genç kızın başka çıkar yol kalmadığını düşünmesine neden olur. Eseoğlu’nun yaptığı kötülüklerden biri de güzelliğiyle bilinen genç kızlarla zorla evlenip onları bir hafta sonra boşamasıdır (Ömer Seyfettin, 2018, s. 218). Böylece Kezban hem babasının katili hem de namusunun düşmanı Eseoğlu’yla girişeceği mücadelede tamamen haklı hâle gelir. Hükümete başvurması, jandarmaya gitmesi hakkının alınması için yeterli olmaz. Üstelik jandarma mülazımı tarafından hem hakarete uğraması hem de dövülmesi normal bir yaşamın artık Kezban için mümkün olamayacağı anlamına gelir.

Hikâye bu haliyle Hobsbawn’ın ortaya koyduğu ilk ilkeye son derece uygun bir yapı sergilemektedir. Hobsbawn’ın (2011, s. 63) “sosyal eşkıya”nın “...namus/onur meselesinden dolayı ya da kendileri ile yakın çevrelerinin adaletsizlik saydıkları bir durumun kurbanları olarak” başkaldırdıkları ilkesi, Kezban’ın Yalnız Efe’ye dönüşmesi sürecinde yazar tarafından başarılı bir biçimde işlenmiştir. Gerçek bir suçlu olmadığı hâlde suçlu konumuna itilmek, haksızlığa uğramak; eşkıyanın baştan masumiyet zırhının arkasına sığınabilmesine ve kendisine bu gözle bakılabilmesine olanak sağlamaktadır. Bu durum, eşkıyanın sosyal bir kahramana dönüşebilmesinin ilk ve en gerekli adımıdır. Hobsbawn’ın (2011, s. 63) “Robin Hood kendi topluluğunun ölçütleri ile gerçek bir suçlu olmuş olsaydı arkasında kayıtsız şartsız bir destek bulabilir miydi?” sorusu bu adımın önemini ortaya koyar. Kezban’da görülecek dönüşümün insan toplulukları tarafından algılanması, -haksızlık karşısında çaresiz kalmasıyla- genç kızın kriminalize olmaktan çıkarak adalet mücadelesinin taraflarından biri hâline getirir.

3.2. "Haksızlıkları düzeltir. / Zenginlerden alıp yoksullara verir." (Hobsbawn, 2011, s. 62)

*Yalnız Efe'*de karşımıza çıkan tablo, merkezî idarenin kollarının ulaşmadığı bir bölgede Eseoğlu denen bir kişinin bazen paranın gücünü bazen de kanunun gücünü arkasına alarak bir derebeylik kurmasıdır. Köylüyü önce faizle borçlandıran, sonra da topraklarını elinden alıp ve kendi topraklarında boğaz tokluğuna çalıştıran Eseoğlu, aynı zamanda yerel hükümet yetkililerini de kendi yanına çekmeyi başararak hükümetin gücünü kendi menfaatleri için kullanır. Kendisine rakip olmaması, halkın yanında yer almaması için çiftliğinde işe aldığı kişilerin yabancı kişiler olmasına dikkat eden Eseoğlu, böylece halkla kendi adamları arasında bir ilişki kurulmasını engelleyerek gücü mutlak biçiminde kendinde toplar.

Yörük Hoca gibi dış geçiremediği birkaç kişi haricinde tüm toplumu gücünün karşısında adeta bir tutsak haline sokan Eseoğlu, sözünü geçiremediği ancak yalnızlaştırmayı başardığı kişilere karşı da gücünü acımasızca kullanmaktan çekinmez. Alacağını istemeye gelen Yörük Hoca'yı öldürtmekten çekinmez. Kanunun işlemediğini de hükmü altına aldığı memurlar aracılığıyla engeller. Bu durum karşısında dağa çıkmak zorunda kalan Kezban, bu zulmün içinde yer alan kişileri birer birer öldürmeye başlar. Önce kendisine hakaret ederek döven mülazım, "Eseoğlu'nun verdiği bir ziyafete giderken kafasına bir kurşun yer." Aradan "bir hafta geçmeden yürüğü öldüren korucu da vurulur." Bunu, adamlarının "hükümete yürüğün davasını hasıraltı ettiren Eseoğlu'nun boğazlanmış ölüsünü bağdaki yatağında bul"maları izler (Ömer Seyfettin, 2018, s. 198). Bu olaylardan sonra ağaların çiftliklerinde çalışan "hergeleci, çoban gibi gelip silahsız ahali içinde tüfekte gezen ne kadar Arnavut falan yabancı varsa" (Ömer Seyfettin, 2018, s. 198) vurulmaya başlar. Para, silah ve hükümet gücüyle ahaliye zulmeden kim varsa teker teker vurulmaya başlar. Yalnız Efe'nin korkusundan kimse kimseye haksızlık edemez. Bu sayede köylere, kasabalara on beş sene boyunca yabancı, yağmacı gelemmez, resmi görevliler bile görevlerini yerine getirirken dikkatli davranmak zorunda kalırlar (Ömer Seyfettin, 2018, s. 199).

Yalnız Efe, hâkimiyet kurduğu bölgede servetin toplumsal fayda için kullanılmasına ön ayak olmasıyla halk arasında saygınlığını artırır. Konuştuğu kadınlarla zenginlere haber göndererek onların bazı işleri yapmalarını ister. Bu işler "Falan fakire yardım ediniz. Falan öksüzü evlendiriniz." cümlelerinde belirtildiği üzere zenginlerin fakirlere yardım etmesini sağlar. Bu bakımdan Yalnız Efe'nin serveti, toplumsal faydanın hizmetine sunduğu, yeniden paylaşım açtığı söylenebilir.

Halk arasında ortaya çıkan bu bakışı inceleyen Hobsbawn, bu durumun eşkıya için bir zorunluluk olduğunu düşünür. Olumsuzluklarla bezenmiş bir eşkıyadan bir halk kahramanına dönüşebilmek için "Bu 'asil' davranışlı kişinin rolü yoksullara arka çıkmak, haksızlıkları düzeltmek, adaleti ve toplumsal hakkaniyeti sağlamaktır." Hobsbawn (2011, s. 62), eşkıyanın böyle davranarak köylülerle arasında "tam bir dayanışma ve özdeşleşme ilişkisi" kurduğunu söyler. Yazara göre, eşkıya; yetkili makamlara karşı köylülerin desteğini kaybetmemek için kendi yöresinin yoksullarına karşı bir hata işlemeyecektir (Hobsbawn, 2011, s. 65).

*Yalnız Efe'*de anlatılan olaylar, Kezban'ın ya da halk arasındaki adıyla Yalnız Efe'nin elde ettiği gücü yalnızca haksızlıkları düzeltmeye hasrettiğini ortaya koymaktadır. Bu hâliyle anlatının Hobsbawn tarafından ortaya konan ikinci ilkeye tamamıyla uygun olduğunu söylemek mümkündür.

3.3. "Nefsi müdafaa ya da açıktan intikam alma halleri dışında hiçbir zaman kimseyi öldürmez." (Hobsbawn, 2011, s. 62)

Roman ve hikâye biçiminde karşımıza çıkan metinlerin her ikisinde de dikkat çeken hususlardan biri, Yalnız Efe'nin kimseyi keyfî biçimde öldürmemesi, gücünü keyfî biçimde kullanmamasıdır. Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi Yalnız Efe'nin düşmanları; var olan düzeni bozarak halkın hayatını zorlaştıran kişiler, bunlara yardım eden devlet görevlileri ve bu kişilerin emri altında olan silahlı yabancılarıdır.

Şiddeti sadece haklı biçimde kullanarak bölgede yaşayanların sevgisini kazanmayı başaran Yalnız Efe'yi "kanun dışı" olmaktan çıkararak özelliklerinden biri de üzerine gelen asker ya da jandarmaları dahi zorda kalmadıkça vurmamasıdır. Bu bakımdan yerli zaptiyelerin bile saygısını kazanmayı başarır. Nitekim yerli zaptiyeler dışarıdan gelen nizamiye taburuna kılavuzluk yapmayı reddederler. Bölgenin yabancıları olan ve Yalnız Efe'yi diğer eşkiyalardan farklı görmeyen nizamiye taburunun sıkıştırdığı Yalnız Efe, durumu her geçen dakika daha tehlikeli bir hâl almasına rağmen sadece "birkaç askeri elinden, kolundan, kulağından hafifçe yarala" makla (Ömer Seyfettin, 2018, s. 199) yetinir. Kendisini saran askerlere "Asker kardeşler! Bırakın beni, sizin canınızı yakmak istemem." diye bağıır. İki ateş arasında kaldığı anda bile kendini değil, birbirlerini vurma tehlikesi altındaki askerleri düşünür ve "Asker kardeşler! Benim yüzümden birbirinizi vuracaksınız!" diyerek onları uyarır.

Bu tavrıyla Yalnız Efe, Türk halkının askerine karşı hissettiği yakınlığı davranışlarına aksettirir. Ömer Seyfettin'in Yalnız Efe'ye çizdiği çerçeve; onu eşkiya, kanun dışı konumundan çıkararak bir ha(l)k ve adalet savaşçısı konumuna yükseltir. Bu bakımdan yazarın Yalnız Efe'yi oldukça başarılı bir biçimde kurguladığı söylenebilir.

Eşkiyaların şiddete başvururken ölçülü olmaları gerektiğini belirten Hobsbawn (2011, s. 68), bu niteliğin "Robin Hood imajına sahip olmanın aynı derecede önemli bir ögesi" olduğunu ifade eder. Hobsbawn'a (2011, s. 70) göre "sosyal eşkiya" sınıfındaki tüm eşkiyalar, tüm eylemlerinde "haklı öldürme"nin halk tarafından tanımlanmış sınırları içinde kalmak zorundadır. Sosyal eşkiyanın özelliklerini ifade ederken Yaşar Kemal'in *İnce Memed*'ini de bir model olarak dikkate alan Hobsbawn'a göre eşkiya sevgi ve korkuyu ince bir çizgide birleştirmek zorundadır. Yaşar Kemal'in "Eşkiyayı korkuyla sevgi yaşatır. Yalnız sevgi tek başına zayıftır. Yalnız korkuysa kindir."² cümlesi eşkiyanın dikkate almak zorunda olduğu ince ve hayati bir dengelyi işaret etmektedir. Yalnız Efe Hobsbawn tarafından ortaya konan bu ilkeye uygun bir düşünce yapısına sahiptir. Yalnız Efe, halkın düşüncelerine, sınırlarına bağlı kalmış; gücünü zorbalığa dayalı bir kan dökücülük çerçevesinde kullanmamıştır.

3.4. "Eğer hayatta kalmayı başarırsa onurlu bir yurttaş ve topluluk üyesi olarak halkının arasına geri döner. Aslında zaten topluluğundan hiçbir zaman tam olarak ayrılmamıştır. / Halkınca hayranlık duyulan, yardım edilen ve kullanan birisidir." (Hobsbawn, 2011, s. 62)

Yalnız Efe'yle bilinen haydut hikâyelerindeki önemli farklılıklardan biri, "sosyal haydut"un halkın arasına geri dönmesi hususunda ortaya çıkar. Hobsbawn'ın örneklerinden farklı olarak, askerler tarafından sıkıştırılan Yalnız Efe ortadan kaybolur, halkın ifadesiyle "sırrolur." Bu bakımdan *Yalnız Efe*, bilinen eşkiya hikâyelerinin sistematiğinden ayrılır.

Ancak halkından tam olarak hiçbir zaman kopmaması yönüyle hikâyenin, evrensel eşkiya anlatılarına uygun olduğunu da ifade etmek gerekir. Metin dikkatle incelendiğinde Yalnız Efe'nin toplumuyla bağıını hiç yitirmediği ortaya çıkar. Kadın

² Cümle Hobsbawn'ın eserinde bu şekilde yer almaz. Biz çalışmamızda Yaşar Kemal'in cümlesini orijinal biçimiyle vermeyi tercih ettik. (Kemal, 2016, s. 69)

olması bakımından yalnızca kadınlara görünen Yalnız Efe, erkeklerle karşılaştığında onları gözlerini yumması için uyarır. Uyarılarına kulak verenlere herhangi bir fenalıkta bulunmaz. Ömer Seyfettin, Yalnız Efe'nin köylülerle arasındaki bağın kopmadığını okura anlatmak için metninde bu hususu ayrıca vurgulama ihtiyacı duyar:

"Her köyün korusunda gizli bir ağaçta bir heybe asılıymış. Köy halkı bu heybe boşaldıkça içine somon, sucuk, şeker korlarmış. Yalnız Efe'nin kaza içinde belki elli dalda heybesi varmış. Kimseye ağırlık olmaz, kimseyi sıkıştırmaz, iyilikten başka bir şey yapmaz, herkesin gönlünden koptanla geçinirmiş" (Ömer Seyfettin, 2018, s. 199).

Bu ifadelerden Yalnız Efe'nin on beş yıl boyunca köylülerle ilişkisini sürdürdüğü, onlardan kopmadığı anlaşılmaktadır. Hikâye, evrensel "sosyal eşkıya" sistematığıne eşkıyanın halkın arasına geri dönmesi bakımından uymaz ancak halkından kopmaması yönüyle uyum gösterir.

3.5. "İçinden çıktığı topluluğun mensupları yetkili makamlar karşısında onu ele vermeyecekleri için ya eceliyle ölür ya da bir ihanetten dolayı" (Hobsbawn, 2011, s. 62).

Eşkıyaların genel özellikleri arasında sayılan bu husus, Yalnız Efe'de yer almamaktadır. Birçok yönüyle Hobsbawn'ın "sosyal haydut" düşüncesine uygun olan hikâyede bu konuyla ilgili herhangi bir ifade yoktur. Yalnız Efe'nin bir ihanete uğradığı söylenemez ancak kendi eceliyle öldüğünü de söylemek mümkün değildir. Ömer Seyfettin, hikâyesinde kahramanına bilinmezlikle karışık bir son hazırlamıştır. Bir çamın dibinde askerler tarafından Yalnız Efe'nin martini, geyik postu seccadesi ve yeşil namaz bezi bulunur fakat kendisinden bir iz yoktur (Ömer Seyfettin, 2018, s. 200). Efenin vurulduğuna dair hiçbir emare yoktur, hayvanlarını otlatmak için buraya gelen Yörükler ise Yalnız Efe'nin "sırrol" duğu yere her gece nur indiğini, onun dini bütün biri olduğunu söyleyerek uçurumdan kendini attığını kabul etmezler. *Yalnız Efe* hikâyesi bu bakımdan Hobsbawn'ın sistematığından ayrılır.

3.6. "En azından teoride görünmez ve yaralanmaz bir varlıktır." (Hobsbawn, 2011, s. 62)

Dünya üzerinde yer alan pek çok haydut hikâyesinin ortak özelliklerinden biri olan bu husus da *Yalnız Efe* hikâyesinde tam olarak yer almamıştır. Hikâyeden anlayabildiğimiz tek husus Yalnız Efe'nin askerleri kendisine kardeş görmesi ve onlara zarar vermeme isteğidir. Bu tutumundan dolayıdır ki yerel zaptiyeler de onunla karşı karşıya gelmek istemediklerinden dışarıdan gelen nizamiye taburuna kılavuzluk etmek istemezler. Ancak metinde Yalnız Efe'nin "yaralanmaz bir varlık" olduğuna dair bir anlatım bulunmamaktadır.

Görünmezlik hususuna gelindiğinde ise karşımıza farklı bir anlatım ve örgü çıkar. Yalnız Efe'nin görünmezliği/ görünmeme isteği farklı bir nedene dayanmaktadır. Yalnız Efe, bilinen diğer efelerin tersine bir kadındır. Bu bakımdan yazar, toplumda yer alan anlayışa uygun olarak onu erkeklerin göremeyeceği bir konuma yerleştirir: Yalnız Efe sadece kadınlarla görüşmekte, onlara görünmektedir. Erkeklerin onu görebileceği durumlarda ise gözlerini yummaları için erkekleri uyarmakta, bunu kabul etmeleri hâlinde onlarla konuşmaktadır. Bu bakımdan Yalnız Efe'nin "görünmezlik" hususunda dünya çapındaki bilinen örneklerden farklı olduğunu, dönemin toplumsal anlayışına uygun olarak "erkeklerle görünmez" bir kahraman olarak kaleme alındığını ifade etmek gerekir.

3.7. “Adaletin kaynağı olan kralın ya da imparatorun düşmanı değil sadece yerel beylerin, din adamlarının ya da başka zalimlerin düşmanıdır.” (Hobsbawn, 2011, s. 62)

Babasının vurulması üzerine genç kızın hükümetin yerel yetkililerine ve jandarmaya başvurması onun merkezî idareye bağlılığını gösterir. Metinden öğrendiğimiz bir başka nokta da Kezban’ın adaletin sağlanması halinde normal yaşamına devam etmeyi düşünmesidir. Kendisini evlendirmek isteyenlere bunun ancak babasını vuranların cezalarını bulması hâlinde mümkün olacağını ifade eder.

Yalnız Efe’nin merkezî idareyle bir meselesinin olmadığını hikâyenin son bölümünde yer alan kısımdan da anlamaktayız. Kendisini yakalamak isteyen askerlere zarar vermek istememesi, zorda kaldığında mümkün olan en hafif şekilde yaralaması; bir bakıma devlet otoritesiyle arasında bir problem olmadığı şeklinde anlaşılabilir.

Yalnız Efe’nin kendisine düşman bellediği kişiler Eseoğlu başta olmak üzere bölgede var olan düzeni bozarak kendi menfaatlerini ön plana çıkaran kişilerdir. Bu düzenin herhangi bir yerinde bulunan kişiler Yalnız Efe’nin hasımlarıdır. Bu kişilerin yanı sıra devlet hizmetinde bulunup, yetkilerini kötüye kullanan ve görevlerini ihmal eden kişiler de hasım konumundadır.

Bu bakımdan *Yalnız Efe*, Hobsbawn’ın eşkiya sistematğinde yer alan bu nitelikte de uyum göstermektedir.

Sonuç

1918’de hikâye olarak yayımlanan, 1919’da ise roman olarak yayımlanmaya başlayan ancak yazarın sağlık durumunun elvermemesi yüzünden yarım kalan *Yalnız Efe*, geleneksel edebiyatımızda yer alan eşkiyalık konusunu modern edebiyatımıza taşıması bakımından önemlidir. Cumhuriyet Dönemi’nde birçok örneğini gördüğümüz, özellikle köyü ve köylüyü anlatan romanların artmasıyla kendini belli eden eşkiyalık konusunun en erken örneği *Yalnız Efe*’de karşımıza çıkar. Yazarın ortaya koyduğu örnek, kendisinden sonra ortaya konan eşkiya karakterlerden de kadın olması bakımından ayrılır. Bu bakımdan yazar, sadece en erken örneği vermekle kalmaz; aynı zamanda okurlarının karşısına kadın bir eşkiya çıkarır.

Yalnız Efe’nin aradan geçen zamana rağmen hâlâ sevilen ve çok okunan bir eser olmasında halk edebiyatı geleneğinden başarılı biçimde faydalanması da önemli bir rol oynar. Yazar, sadece konu bakımından değil aynı zamanda anlatım unsurları bakımından da halk edebiyatı birikiminden faydalanmış, okurun zihnî haritasında bulunan arketipleri kullanmış, efsane unsurlarını metne ilave ederek okur açısından metni cazip hâle getirmiştir.

Yalnız Efe’nin dikkat çekici bir başka yönü, ulusal edebî birikimi başarılı bir şekilde kullanmasının yanı sıra evrensel eşkiya sistematğine de birçok yönden uygun olmasıdır. Hobsbawn tarafından evrensel ölçekte ortaya konan eşkiya sistematığı ve “sosyal eşkiya” kavramı Türk edebiyatında ilk defa *Yalnız Efe*’de yer almaktadır. Eserde yer alan eşkiya, birçok özelliği bakımından Hobsbawn tarafından ortaya konan “sosyal eşkiya” tipiyle uyum göstermektedir. Ancak bazı nitelikleri bakımından çizilen sistematikten ayrılmakta, kendine mahsus özellikler taşımaktadır. Hobsbawn’ın araştırmasının daha geç tarihli olduğu düşünüldüğünde yazara, böyle bir kahraman oluştururken halk edebiyatındaki eşkiya söylencelerinin rehberlik ettiği söylenebilir. Bu bakımdan Köroğlu gibi eşkiya söylencelerinin eserin oluşmasında önemli bir rolü bulunduğu değerlendirilmektedir.

Eşkıyalık, yazar bakımından iyi değerlendirilmesi gereken, farklı şekillerde anlaşılabilir ve yönetilmesi zor bir konudur: Gerekli unsurların bulunmaması ve yazar tarafından anlatı sürecinin ve olayların iyi yönetilememesi durumunda bir anda kontrolden çıkabilme riskini barındırmaktadır. Çizilmeye çalışılan eşkıya tipi, inandırıcı olmanın yanı sıra ahlaki ve kanuni açıdan tartışmalı bir durumun ortasında okurun ilgisini çekecek kadar da temiz kalabilmeyi ve sempatik olmayı başarabilmeli, okur tarafından rahatlıkla kabul edilebilmelidir. Ahlaki, kanuni bakımdan tartışmalı bir konunun farklı ve yanlış anlaşılmalara müsait zemininde ilgi çekici bir kurgu oluşturabilmesi yazarın başarısını açıkça ortaya koymaktadır. Bu bakımdan *Yalnız Efe*; evrensel ve ulusal çizgileri başarıyla harmanlayabilen, okurun nabzını tutmayı başaran ve onu zihnen ve duygusal açıdan istediği biçimde konumlandırabilen, edebiyatımızın en erken tarihli ve başarılı eşkıya anlatısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Al, H. İ. (2018). Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Savaşçı Arketipi. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 1-13.
- Alangu, T. (2010). *Ömer Seyfettin-Ülkücü Bir Yazarın Romanı*. İstanbul: YKY.
- Alkayeva, L. (1980). Ömer Seyfettin'in Yaratıcılığıyla İlgili Bazı Sorunlar. *Sovyet Türkologlarının Türk Edebiyatı İncelemeleri*. (çev. Tatyana Moran, Yurdanur Salman) İstanbul: Cem Yayınevi.
- Altıkulaç, Demirdağ R. (2016). Köy Romanlarında Eşkıyalık ve Kahraman Olma Arzusu. *Turkish Studies (Elektronik)*, 11(15), 31 - 48.
- Bakır, M. (2020). Ömer Seyfettin'in Haydut Zihniyetini Ele Aldığı Hikâyelerine Bir Bakış. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi*, Özel Sayı, 119-133.
- Cunbur, M. (1992). Ömer Seyfettin'in Hayatı ve Eserleri. *Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Demiryürek, M. (2017) Kırk Kız Efsanesinin Yazılı Kültürdeki İki Örneği Üzerine Bir Değerlendirme. *Milli Folklor*, 29(116), 47-57.
- Eminoğlu, K. (2022). Cahit Külebi'nin Köyünü Basan Eşkıyalar Kimlerdi? *Aydınlık*, 04.06.2022. <https://www.aydinlik.com.tr/haber/cahit-kulebinin-koyunu-basan-eskiyalar-kimlerdi-319348> [Erişim Tarihi: 16.11.2022].
- Enginün, İ. (2009). Ömer Seyfettin ve Dönemi. *Türk Yurdu*, sayı 209. <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2186> [Erişim Tarihi: 17.11.2022].
- Gacar, Ş. (2019). Hobsbawn'ın Sosyal Haydut Prensipleri Bağlamında Atçalı Kel Mehmet. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 302-326.
- Gür, N. (2008). "Sosyal Haydut" Düzleminden "Halk Kahramanı" Statüsüne Bir Yükseliş: Köroğlu ve Sergüzeşti, *Millî Folklor*, 20(79), 45-49.
- Hobsbawn, E.J. (2011). *Eşkıyalar*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kaplan, R. (1988). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kemal, Y. (2016). *İnce Memed1-2-3-4*. İstanbul: YKY
- Öztoprak, B. (2016). *Türk Romanında Efelik ve Efeler Üzerinde Bir İnceleme*. Doktora Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.

- Polat, Nazım H. (2007) Ömer Seyfettin. TDV İslâm Ansiklopedisi (C. 34, s. 80-82). İstanbul: TDV Yayınları.
- Seyfettin Ö. (2018). *Yalnız Efe*. (haz. Nazım Hikmet Polat), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tulgar, Y. (2019). *Ömer Seyfettin'in Hikâyelerindeki Halk Bilimsel Unsurların Tespiti ve İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Zafer, Z. (2002). Rumeli'de Kırçalı Faaliyeti ve A. S. Puşkin'in "Kırçalı" Adlı Öyküsü. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (13), 167-184.